

זכות המיעוט מול כוח הרוב: אחרי רבים להטעות...*

הרב נריה גוטל

סמכות הרוב וצידוקה

דרכן של 'הנחות מוסכמות' רבות סלולה בפניהם להיהפך עד מהרה למעמד של מושכלות ראשונות. דרך סלולה זו מגינה בעדן מהצורך להיבדק מדי פעם בפעם, בכדי להיווכח ולוודא מידת הצדק הגלומה באותן הנחות. הלב אינו נוטה, כנראה, להרהר ולערער מוסכמות, ומשעה שנתקבלו – נתקבלו, ואין מפקפק.

דומה, כי בדיוק כך הדבר בנידון דנן: הכרעת רוב. צויה של תורה (שמות כג, ב): 'אחרי רבים להטות' הופקע זה מכבר מהגדרתו המצמצמת כצווי תורני-הלכתי, ובפי הבריות הפך לביטוי שיגורתי, סתמי ומוסכם. בחברה התרבותית המודרנית, בחברה הדמוקרטית אשר הציבור גאה להשתייך אליה, הפכה 'הכרעת הרוב' לא רק למוסכמה מחייבת אלא גם למוסכמה מוסרית. הכל מודים, שכדי לנהל חיי קהילה תקינים, בכדי למנוע אנרכיה והפקרות, בכדי להשליט חיי חברה סדירים צריכים להיזקק לאמצעי חיובי זה.

לאמיתו של דבר, יש צדק רב בתפישה זו, והיא אכן קיבלה ביטוייה בכתבי רבותינו. מאחר וכלל גדול נקוט בידינו (ירושלמי ברכות ט, ה"א), כי 'כשם שאין פרצופים דומים זה לזה, כך אין דעתן דומה זה לזה', ולכן היה זה רק הכרחי לקבוע אופני החלטה ציבורית מחייבת. ב'ספר החינוך' (מצווה עא – שעוועל, עז) מצאנו נושא זה כנימוק בצורך במנהיגים:

לפי שאי אפשר ליישוב בני אדם מבלי שיעשו אחד מביניהם ראש על אחרים, לעשות מצוותיו ולקיים גזרותיו. מפני שדעות בני אדם חלוקים זה מזה, ולא יסכימו כולם לעולם לדיעה אחת לעשות דבר מכל הדברים, מתוך כך ייצא מביניהם הביטול והאסיפה (= מניעה) בפעולות ...

בעייתיות יחסי ציבור זו הביאה בעקבותיה כמה אופני פתרון, כאשר אחד המרכזיים שבהם אינו אלא הכרעת הרוב. עניינה של זו הוא: הנהגת הציבור כולו, על יחידיו ופרטיו, לפי הסכמת והחלטת הרוב – הסכמה והחלטה המחייבות את הכל, כולל, כולל המיעוט.

כאמור, תפישה זו באה רבות לידי ביטוי בכתבי הראשונים, וסמך ברור לה כבר בדברי הגמרא במסכת הוריות (ג, ע"ב):¹

אחמאמר פורסם במקור בשני חלקים ומובא כאן כרצף אחד.

1 ושמם נסמן. וראה עוד במסכת בבא מציעא נט, ע"ב; וראה חולין יא לגבי רובא דאיתא קמן – כט' חנויות וסנהדרין

אין גזרין גזירה על הצבור, אלא אם כן רוב הציבור יכולין לעמוד בה. ואמר רב אדא בר אבא, מאי קרא 'פמארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו' (מלאכי ג, ט). והא הכא דכתיב 'הגוי כולו', ורובא – ככולא דמיא וכו'.

הובהר מכך, שהרוב מקבל מעלת הכלל וסמכויותיו. מכאן עולה, כדבר ברור, שקבלת תקנה (וגזירה) על ידי רוב הציבור משמעה שווה-ערך ושווה-תוקף לקבלתה ע"י הציבור כולו.

תהליך גיבושן של קהילות בישראל הביא ליישום כלל זה הלכה למעשה, בקביעת סדרי החיים, וכפי שמוצאים אנו במידה ניכרת בכתבי הראשונים. הרמב"ן ו'ר' משה בן נחמן כתב (ב'משפט החרם'):

וכן הדין באנשי העיר, אם הסכימו כולם או רובם במעמד טובי העיר והחרימו, כיון שהם רשאים להסיע על קיצתן ולהחרים בדבר, חרם שלהם חל על כל החייבים לילך בתקנתן. נמצא העובר על קיצתן מכל אנשי העיר, עובר על החרם והוא כעובר על השבועה וכו'.

הגם שאותו אדם לא היה שותף לאותו חרם ולא הסכים עליו, מכל מקום עצם הדבר שהוא חלק אינטגרלי מתושבי העיר, הרי זה מספיק לחייבו לנהוג לפי הסכמת הרוב.

הרשב"א ו'ר' שלמה בן אדרת] הוסיף וכתב כדברים האלה כמה וכמה פעמים, ומהם: 'כל שרוב הציבור נסמכים על דבר ומחרימין, אסור לעבור על החרם שלהם ועל תקנותיהם. כי רוב הציבור – ככל הציבור' וכו' (שו"ת הרשב"א ח"ב סי' רעט).² ועוד שם: '... וכן מה שיגזרו הקהל או יסכימו רובו של קהל בצרכיו...' (שם, ח"א סי' תשפ"א).³

כללו של דבר התנסח בתשובתו של הרא"ש ו'רבנו אשרן] (כלל נ, סי' ה), אשר רבים סמכו עליה להלכה:

דע, כי על עסק של רבים אמרה תורה אחרי רבים להטות, ועל כל ענין שהקהל

וראה 'ספר המצוות', עשה קעה, רמב"ם הל' סנהדרין פ"ח, ה"א והל' ממרים פ"א, ה"ג, וכן הקדמתו לסדר זרעים; וראה 'ספר החינוך', מצוה עח, וראה 'תורה שלמה' כרך יח, פרק כג אותיות לד-לה-לז, באורך. מאידך, ברור שרוב רשעים אינו עולה כלל למנין, ואין כל תוקף להחלטותיהם – ראה סנהדרין כז, ע"א בענין חזקיה וסייעתו. וראה להלן הערה 6.

2 למיעוט, לעומת זאת, לא ניתנה כל זכות וסמכות לכפיית הרוב, גם אם כוונתם חיובית ומעשית רצונית: '... אין הרוב חייב לנהוג על פי מיעוט, ואפילו תקנו תקנות וגזרו גזרים למצוה, כל שלא קבלום הרוב, יכולים הם שאר הקהל לבטלם' (המשך תשובת הרשב"א), וכדמוכח מגזירת שמן, אשר לא פשט איסורו – ובטל. וכן שב הרשב"א וכתב בח"ז סי' קח: 'שאין הרוב משועבד ל'מיעוט', גם כאשר כוונת המיעוט לתיקון ולסייג.

3 ראה עוד שם סי' תשכט, וכן שם בח"ג סי' שצ"ד, שצ"ה, תכה, תמנ וראה 'שו"ת הריטב"א' סי' קיד, עמ' קלא. כמקור ראשוני מפורש אצל חכמי אשכנז, על זכות הרוב לכופ לרצונו, יש שצינו תשובתם של ר' יהודה הכהן ו'ר' אליעזר הגדול – המובאת בכל"ב, סי' קמב. ור' אהרן שו"ת הרי"ב ו'ר' יצחק בן ששת] סי' רמט (ההחלטה מחייבת גם את אלה שאינם נוכחים, ואת הרורות הבאים. כללו של דבר: 'המיעוט בטל ברוב'). כן נראה 'בית יוסף' הל' נדרים, סי' י"ד סי' רכח (דף קמז, ב – קמז, א); 'שו"ת הרא"ם', סי' נג (נסי' יד); 'שו"ת המב"ט' ו'ר' משה בן יוסף טראנין] ח"א, סי' פד (והערתו על הסתירה בדינם של ז' טובי העיר, אם גם הם בעו רובא בהדיה, וסיבת הכרת הרוב להסכמתם של אלה, ומגבלות, עיין שם). ושו"ת מהרש"ם ו'ר' שמואל ב"ר משה די מדינה] יו"ד סי' קח; שו"ת 'דברי יבנות' (אדרבי) סי' רכד. ועוד. (ועי' בטורי זהב יו"ד סי' רכח, ס"ק מב – להבחין בין תקנות קהל למיגדר מילתא מעבירה, ובין תקנות קהל לתועלת ממונית; ונפקא מינה: אם חלה עליה שבועה ובעי התרה; וראה גם מה שכתב ה'טורי זהב' בסוף סי' ריח.)

י' בזה. ואמר
הגוי כולו
'כו'.

דבר ברור,
שוה-תוקף

ז, בקביעת
"זר" משה

והחרימו,
חל על כל
, עובר על

עצם הדבר
זי הסכמת

זים, ומהם:
שלהם ועל
סי' רעט.²
(שם, ח"א

אשר רבים

ין שהקהל

לסדר זרעים:
ד', ברור שרוב
שבנא וסייעתו.

רצויים: '... אין
ים שאר הקהל
'א וכתב ב"ז

י' קלא, כמקור
יח' ור' אליעזר
ת גם את אלה
ג, יי' ד' ס' רב
י' פד (והערתו
לה, זמגבלת,
סי' רכז, ועוד.
קהל לתועלת
רית).

מסכימים הולכים אחר הרוב, והיחידים צריכים לקיים כל מה שיסכימו
עליהם הרבים. דאם לא כן לעולם לא יסכימו הקהל על שום דבר, אם יהיה כח
ביחידים לבטל הסכמתם. לכן אמרה תורה בכל דבר הסכמה של רבים: אחרי
רבים להטות.⁴

בכך ביטא הרא"ש לא רק את כפיפותם של היחידים להחלטות הרבים, אלא גם
ביסס תפישה זו על צויה של תורה: 'אחרי רבים להטות'. הגם ומקורו של הצויה
בהלכות דיינים, מכל מקום לדידו של הרא"ש: 'על עסק של רבים - בכל דבר
הסכמה של רבים' הורתה התורה: 'אחרי רבים להטות'. טעמו של דבר, כאמור, אינו
אלא כלשון שו"ת מהר"ם (מורנו הרב משה) אלשיך (סי' נט): '... כי בגלל הדבר
הזה ... ירבה שלום בעולם, ובשמוע המיעוט אל הרוב ישקוט מדון, כי יהיו ישראל
כאיש אחד חברים ומרכים שלום בעולם'.⁵

כך מתברר, שאופן הכרעה שכזה איננו רק מחוייב המציאות, אלא יש בו צידוק
מוסרי. מאחר וקיום חיי חברה סדירים ותקינים הינו מעשה מוסרי במהותו, לכן
הדרך להשגתו ודאי גם היא מוצדקת מבחינה מוסרית, ולא בכדי רמזתו תורה
וקבעוהו חכמים.

יחד עם זאת אין להתעלם מהבעייתיות והדילמה ש'מעשה מוסרי' זה גורר בעקבותיו.
זכות הפרט, היחיד, ועל אחת כמה וכמה זכות המיעוט (אפילו מיעוט 'ציבורי'
בכמותו) נרמסת תחת הכרעת הרוב, והלוא אין ספק שזכות הפרט על ממונו ועל
הנהגותיו מהווים ערך חשוב, מאושיותיה של תורה. 'אל תקרי חרות אלא חירות' -
פשוטו כמשמעו, חופש בחירת האדם בכל מה שהוא אינו מצווה ומחוייב מדברי
תורה שככתב ושבעל-פה. למרות זאת, כאן, בכוחו של הציבור לכפות על הפרט
הנהגה מסוימת, מעשה, נתינה ממונית, וכל כיוצא בזה.

אמנם כבר הוזכר והוסכם שכך היא דרכה של תורה, המצדדת ומעניקה תוקף
להכרעת רוב, וכך היא צורתם הסדירה ויישומם של חיי קהילה. ברם, אין ספק
שערכים מנוגדים ומתנגשים אלה, מחייבים עיון מעמיק. בכדי להבליט עד כמה
חשובה לה, לתורה, זכות המיעוט, זכות היחיד והפרט, ועד כמה ממעטת ההלכה
בנתינת צידוק לכפייתו של זה ולרמיסת זכויותיו האישיות, בכוונתנו להעלות כמה
וכמה נקודות בעייתיות וסותרות הכרוכות בהכרעת רוב. לא נעסוק במיגבלות
שהוטלו על אופן הכרעת הרוב (חבר עיר, אדם חשוב, מעמד אנשי העיר, לתיקון

4 וראה שם גם בס' ז': 'אם הסכימו הקהל על דבר, אין היחיד יכול למחות, ועל זה אמרה תורה אחרי רבים להטות.
דאי לא תימא הכי אין תקנה לציבור לעולם, כי מתי יסכימו כל הקהל לדעת אחד'. (אמנם ראה שם סי' יא - על יכולת
הקהל להתנות קבלת החלטות אך ורק פה אחד ובהסכמת כולם; וראה להלן הערה 43 בנוגע להיעדרות).

5 וראה 'שו"ת הרמב"ם' - בלא, חלק ב' סי' שכט: '... חייבים כל בית ישראל, הנקראין בשם יעקב, המחזיקים
בדת משה רבינו ע"ה, להיות כל עדה וקהל מיישראל אגודה אחת, ולא תהא ביניהם שום מחלוקת בשום
דבר בעולם. ואתם חכמים ובונים ויודעים מהו עונש המחלוקת וכמה רעות גורמת! (וראה חתימת 'תשובת
המבי"ט' ח"א, סי' פד, הן בענינים של מחלוקת ציבוריות: 'זהאל ית'ברך' יסלק מעלינו איבה ותחרות, ויטע אהבה
ואחוה' וכו', ובנידון דין, הכרעת רוב. כתב ב'שו"ת חתם סופר' חו"מ, סי' קטז: 'אם נמתין לכולם יהיה השתתת הכלל'.
ועיין עוד ב'שו"ת הרא"ם' ו' אליהו מורחין' ריש סי' כג וכן ב'שו"ת מהר"ם שיק' חלק יו"ד סי' שלו; וראה מאמרו של
הגאון רז"ר נר' זלמן נחמיה גולדברג שליט"א - בענין איסור מחלוקת. מוריה מנחם אב תשמ"ו, עמ' סכ-עב).

לעכב
ה'לכתח
ניכר ובו
שמא בנ
על כך ו
אפ'
חזק

הוזה או
הגופני
שומעין
כמובן כ
תחילה
יחידית
כך משנ
ואין לך
על עמו
ולמותר
ברור, ש
שאמרה
בכל או
יחיד לו
עמדתו

9 דרשה
ראשונה
10 ראה ז'
דאתא לאי
מתבירי ה
11 ואכן ב
קוק זצ"ל
ג. (כן ידוע
מן הרב
ומיוחד, או
הקודש, ר.
12 ושמא
להמצת
שמו לכך
שייכת, אן
13 ומכאן
מלתתיר ו
(וראה שו

ולא לעיוות, וכיו"ב), אלא נצמצם עיונינו למספר מקרים חשובים שבהם מתברר, שזכות המיעוט וחופש בחירתו הם גורם קובע ומכריע, ועומד יציב וקיים כנגד החלטת הרוב.

זכות היחיד בחלוקת פאה

בראש וראשונה, מן הראוי לציין דוגמא בולטת, המבטאת לא רק את זכותו של היחיד לשמור על עמדתו העצמאית, אלא אף על זכותו לכפות דעתו על הציבור הכללי.⁷

במסכת פאה (פ"ד, משנה א-ב) שנינו:

הפאה ניתנת במחורב לקרקע ... בעל הבית מוריד ומחלק לעניים ... אפילו תשעים ותשעה אומרים לחלק ואחד אומר לבז, לזה שומעין שאמר כהלכה. בדלית ובדקל אינו כן. אפילו תשעים ותשעה אומרים לבז ואחד אומר לחלק, לזה שומעין, שאמר כהלכה.

מקורה של הלכה זו, בשני הביטויים בהם נקטה התורה (ויקרא יט, י), 'לעני ולגר תעזב אתם', אשר השתמעו להם לחכמים (תורת כהנים, קדושים פ"ג, ה) כעזיבה והפקרה כללית - מחד גיסא, וכחלוקה ע"י בעל הבית - מאידך גיסא. מכך הסיקו כי יש פירות אשר לכתחילה יבזו, ויש אשר לכתחילה יחולקו. 'אותם שאין בהם טורח וחשש סכנה - תעזב, ויבזו כל אחד. אבל אותם שיש בהם טורח וחשש סכנה, שלא ידחפו זה את זה במהירותם - לא'.⁸ כל זאת לכתחילה, אך אם הכל מסכימים אחרת - זוהי זכותם, ויבזו או יחלקו לפי החלטתם.

לא-כן אם אחד מהם מתנגד להחלטתם. גם אם מרבית העניים (תשעים ותשעה) הגיעו להחלטה מוסכמת, והוא לבדו (היחיד) מתנגד לאותה החלטה, אין הדבר משנה כלל, וזוהי זכותו (אם החלטתו תואמת צד ה'לכתחילה' שקבעה תורה). ולמרות שזכות הציבור כולו לצאת נגד 'צד לכתחילה' זה, אך זכות זו שמורה אך ורק לציבור כולו בלא שום יוצא מן הכלל. ברם, די בה הסתייגות היחיד הבודד,

6 סמכות המנהיגים בהחלט אינה שרירותית. בכל דבר שאינו תיקון וסייג לטובת הציבור ותועלתו - הגשמיית והרוחנית - 'אין רוב הציבור מחויבים לנהוג על פי רצונם' (שו"ת הרשב"א, ח"ז סי' קח), לפי שמלכתחילה לא הוענקה להם סמכות שכזו: 'תקנות הקהל נעשין על ידיהם ולא פרוצותיהם, ואינם רשאים לפרוץ גדרי התורה' וכו' (שם, חלק ב סי' רעט). וכן הדגיש המרדכי (בבא בתרא סי' תפא בהגה) '... דליהו מיגדר מילתא - במילי דשמיא, שהדור פרוץ לעבור על דברי תורה ורוצים לגדור גדר ולעשות סייג וכו', וכפי שסייע 'מדברי מהר"ם עצמו', וראה שם בנוגע לדעת כלם, וראה גם מהר"ק (נ' יוסף קולון), שורש קפ. ועיין ב'שו"ת המב"ט' ח"א, סי' פד, אשר נימק בכך את הצורך בד' טובי העיר 'שהם ראשי העיר בחכמה ויראת חטא, כי היכי דליחזי דתקנתיהו היא תקנה ולא קלקלה', וכן הצריך 'שיהיה ביניהם חכם זקן ויושב בשיבה ... וגברא רבא הוא, ולא ספי איסורא לאינשי'. עוד הוסיף שם המב"ט שלא העניק הקהל סמכות למנהיגים, אלא רק ביחס לעניינים שכיחים. לא כן ביחס לעניינים נדירים, אשר הם מן הסוג שכלל לא עלה על דעת הציבור בשעת מינויים. בכל שכיצא בזה מעולם לא הוענקה להם סמכות, ולא יהיה תוקף להחלטתם. ומעין זה ראה גם ב'שו"ת נודע ביהודה' קמא חו"מ, סי' כ, הקובע כי צריך להיות מדובר במנהיגים קבועים ונושאים שכיחים.

7 ואיננו מתכוונים, כמובן, למקרה של מיעוט המכריע משום שהרוב אינו יוצא במחאה (ראה שו"ת הרשב"א ח"ג, סי' תמר). אלא למקרה של כפיית המיעוט את הרוב למרות התנגדותם.

8 ביאורו של החפץ חיים' שם. ולהלכה ראה הלכות מתנות עניים פ"ב, הלכות יט-יטו.

מתברר,
ים כנגד

זוהו של
הציבור

.. אפילו
כהלכה.
ר' לחלק,

עני ולגר
(כעזיבה
:ך הסיקו
י'אין בהם
ח' וחשש
אם הכל

(ותשעה)
זין הדבר
ז' תורה).
מורה אך
ר' הבורר,

- הגשמי
ז' לא הוענה
ח' וכו' (שם,
שמיא שהדור
ה שם בנוגע
מק בכך את
קלקלה, וכן
שם המביט
אשר הם מן
ונ, ולא יהיה
בר נמנהגים

וב"א ח"ג סי'

הודית

לעכב הכרעת הרוב. שמא תאמר, כי רק אם נימוקו של אותו יחיד מבוסס על המלצת
ה'לכתחילה' שאמרה תורה, ורק אז יתקבלו דבריו, שלא כהכרעת הרוב. אך אם
ניכר ובולט שנימוקו הוא אגואיסטי ותועלתני לחלוטין – קרי: ניצול יתרונותיו –
שמא במקרה שכזה לא יתקבלו דבריו?
על כך השיבו ברורות בתורת כהנים הנ"ל:⁹
אפילו בריא, אפילו ידין כפות, לזה שומעים שאמר כהלכה. ואפילו זקן, אפילו
חולה, לזה שומעים שאמר כהלכה.

הוזה אומר: גם אם האומר לבזו (בסתם פירות) הינו בריא וחזק, העולה בכוחו
הגופני על שאר העניים, ונימוקו וטעמו האמיתי ברור למדי... עם זאת 'לזה
שומעים'. ולהיפך (ברלית ובדקל), גם אם האומר לחלק הינו זקן וחולה, החושש
כמובן מן הביזה הכללית..., ובכל זאת 'לזה שומעים'. ועוד יתירה מזו, אפילו אם
תחילה הסכים גם אותו יחיד להכרעת הרוב, ורק אח"כ חזר בו ונטה להתנגדות
יחידית – מכל מקום, החלטתו היא היא שתקבע ותכריע!¹⁰ הנה כי כן, עד כדי
כך משמעותית היא דעת היחיד, והיא המתקבלת אפילו כנגד רוב מוחלט! דומה,
ואין לך דוגמא טובה יותר¹¹ לכוחו העצום של המיעוט, אשר רשאי לא רק לשמור
על עמדתו העצמאית, אלא אף לכופה על הציבור כולו – ולבטל את החלטתו;
ולמותר לציין שמדובר במיעוט קטנטן – יחיד מול תשעים ותשעה! אך יחד עם זאת
ברור, שישנו סייג בולט לכוחו זה של המיעוט: התאמת דעתו לסכרת ה'לכתחילה'
שאמרה התורה, שהרי רק במקרה שכזה מתקבלת אותה דעת יחיד, ולא בהיפוכה.¹²
בכל אופן, עצם הדבר שניתנה לציבור אפשרות לקבל החלטה שונה, ובכוחו של
יחיד לבטלה כעפרא דארעא, הרי זה מורה באצבע על כוחו של המיעוט וחופשו
עמדתו העצמאית.¹³

9 דרשה זו ועלמה כנראה מעיניו של התוספות יום טוב – ראה פירושו למשנה שם; וכבר עמד על כך 'משנה
ראשונה' שם.

10 ראה 'תפארת ישראל' למשנה שם, ס"ק ו': 'ולא זכיתי להבין למה נקט צ"ט ולא ק', שהוא מין שלם. - ולי נראה
דאיתא לאשמועינן דאפילו באו כל הקהל יחד תחילה והיה להם דעה א' [חת], ואח"כ בשעת החלוקה נטה האחד בדעתו
מחביריו הרבים, אם אמר כהלכה שומעין לו' (לעומת זאת ראה להלן בדברי מהרי"ק).

11 ואכן ב'שולח' מהרי"ט ח"א סי' סט, הסתייע בראיה זו להוכיח כוח היחיד בכל כיצא בזה. ואף אצל מרן הראי"ה
קוק זצ"ל מצינו הסתמכות על משנה זו, לחיזוק כוחו של היחיד – ראה 'אורח משפט', הלכות דיינים, ס"ס [סוף סימן]
ג. (כן ידוע הוא המעשה עם הרב 'הנזיר' זצ"ל, אשר מיאן לשמוע שיעור המשניות בשפת האידיש, ולבסוף נענה לו
מרן הרב זצ"ל, בהסמכו על משנה זו; וכך אמר: 'רבותי, תשעים ותשעה אומרים ללמוד באידיש, ואחד, האחד יחיד
ומיוחד, אומר ללמוד בלשון הקודש, לו שומעים... שאמר כהלכה'. ואכן מאותו יום ואילך נישא השיעור על טהרת לשון
הקודש. ראה 'שבחי' הראי"ה, עמ' קעב-קעג).

12 ושמואל יש לומר כי דווקא משום כפיתו של היחיד את הציבור כולו לעמדתו הוא, לכן נצרכת התאמת דעתו
להמלצת התורה. אך לא כן אם המדובר היה רק בשמירת עמדתו האישית, וללא ביטול דעת הציבור וכפיתו לדעתו,
שמא לך היתה מספקת התנגדותו ולא היתה נצרכת אותה התאמה. אכן במקרה המדובר, מציאות ביניים שכזו אינה
שייכת, אך צריך ברור ביחס לשאלה הכללית; וראה להלן.

13 ומכאן סמך, לכאורה למה שכתב ה'בית יוסף' (י"ד סי' רח) בשם הרשב"א, שאפילו יחיד מן הציבור יוכל לעכב
מלהתיר הסכמה. לפי שמשוואתם והחלטת על כך, הרי זוהי מעין 'המלצתה' של תורה דין. וזכותו של היחיד קובעת.
(וראה שם בבית יוסף, משם הריב"ש, על אפשרות הביטול, וראה שפתי כהן שם ס"ק פט).

ערכה של איכות

דוגמא נוספת לאי יכולתו של הרוב לכופף ולהכריע, מוצאים אנו בדרכי הכרעת הלכה. למרות שזהו ללא ספק נושא מובהק ביותר להחלת הצווי התורני 'אחרי רבים להטות', עם זאת, גם בו, מצינו דוגמא לכוחו של המיעוט.¹⁴

סביב מחלוקתם העקרונית של ב"ה וב"ש [בית הלל ובית שמאי] בהלכות ייבום (אם צרת ערווה מתייבמת, והשלכות הלכה זו – ראה במשנה יבמות סוף פ"א), נחלקו רב ושמואל בשאלה אם בפועל ולמעשה נהגו ב"ש כדבריהם וכשיטתם, אם לאו. במהלך הדברים ביארה הגמרא (יבמות יד, ע"א): '... וכגון דב"ה [ובית הלל] רובא ... כי אזלינן בתר רובא היכא דכי הדרי נינהו, הכא בית שמאי מחדרי טפי'.¹⁵

הווה אומר: למרות שמדובר ברוב (בית הלל) כנגד מיעוט (בית שמאי), עם זאת יכול היה המיעוט לשמור על דעתו אשר אינה מתבטלת מאליה, וכל זאת לפי שהם 'מחדרי טפי'. בכוחו של החידוד להביא יתרון למיעוט כנגד הרוב, ושווה הוא המיעוט האיכותי לא פחות מהרוב הכמותי.¹⁶ ראייה זו, מדברי הגמרא ביחס לב"ש ולבית שמאי, חיזקה את דעתו של המהרש"ם [ומורנו הרב שמואל די מדינה] (שו"ת, אר"ח, סי' לז) שנטה לקעקע ולשרש מעיקרה ומיסודה את תפישת 'העולם' בעניין הכרעת רוב. הוצבה שם שאלה עקרונית:

ילמדנו רבנו – קהל א' שיש בהם עשירים וכינונים ועניים, ובתוכה יודעי תורה וחשובים, מה הדין נותן, איך יתנהגו הציבור בענין צרכי הצבור, לקחת ש"ץ [שליח ציבור] ושאר צרכי הציבור. אם יש לילך אחר רוב הצבור בלי השקפה אל בחינה אחרת מחכמה עניות ועשירות, או אם ראוי לילך אחר רוב בעלי כיסין אפילו אם יהיה שאר העם רבים מהם במנין ראשים.

במילים אחרות נוכל לנסח זאת כך: האם ההכרעה צריכה ליפול בדרך דמוקרטית לחלוטין, הכרעת רוב ומיעוט כאשר דעת הכל שווה. או שמא יש שווים ויש שווים יותר, ואינה דומה או שוות-ערך דעת עשיר ודעת עני, דעת חכם ודעת זה שאינו חכם. תשובת מהרש"ם ללא ספק מפתיעה ביותר:

איברא [אמת] דלכאורה נראה בסתם אמרה תורה אחרי רבים להטות עד שנראה שאין לחלק בין עשירים ועניים, שכולם שווים להמנות, ומיעוטא לגבי רובא בטיל, וכן נראה ממשותן של דברים ... זה מרגלא [רגיל] בפי כל העולם. אבל רואה אני שמה שאמרה התורה אחרי רבים להטות אין הפירוש כפי הנשמע לבני אדם (והסתייע כראייה מהמחלוקת הנ"ל של ב"ש [בית שמאי] וב"ה [ובית

¹⁴ הכוונה כמובן מעבר להלכות חריגות שמצינו בהם גזירת הכתוב של הסכמת הכול. כגון בענין חיוב קרבן בשגגת הוראת ב"ד, דבעין הוראת כולם (ראה במסכת הוריות ג, ע"ב); ובשיטת 'מאיר' (סנהדרין, עמ' 319) לענין זקן ממרא.

¹⁵ ראה תוספות בבא מציעא נט, ע"ב ד"ה: 'לא'; ברכות נב, ע"א ד"ה: 'ורבי'; עירובין ג, ע"ב ד"ה: 'כאן'; יבמות יד, ע"א ד"ה: 'ורבי'; ריטב"א [ר' יום טוב בן אברהם אשכנזי] עירובין ז, ע"א.

¹⁶ עיין בספר 'לקח טוב' (להגרי"ו [הגאון ר' יוסף ענגיל], כלל טו אות כא, המגדיר זאת כך: 'אי ריבוי הכמות מכריע האיכות – דמ"ד [דמאן דאמר] עשו ס"ל [סבירא ליה] דנהי דב"ה [ובית הלל] רוב הכמות, עכ"ז [ועם כל זה] כיון דב"ש [ובית שמאי] מחדרי טפי, מכריע מעלה איכותית דחידוד שכלם את רוב הכמות דב"ה [ובית הלל]. ומ"ד [ומאן דאמר] לא עשו ס"ל [סבירא ליה] להפוך. דרוב הכמות מכריע'.

הל
ש
אפ
סון
וש
יל

לדידו
פשטני
שוויון
להלן,
לכך, נו
בכלל
בדרכי
בהם.
הרוב.
עושר)
הרוב

בעיקר
המיעו
ממוני
ביחס
משמו
שיהיה
הוסיף
לשונו
...
ין
ע

17 ראה
18 'מכ
19 כן
20 כן
למעשה
מדיניות
את הרו
המתמו
[ומכל
צריך לה

הכרעת

י' אחרי

יום (אם

, נחלקו

אם לאו.

ל' רובא

15.

עם זאת

את לפי

, ושווה

יא ביחס

י מדינה

'העולם'

עי תורה

חת ש"ץ

השקפה

וב בעלי

אקרטית

ש שווים

ה שאיגו

י שנראה

י' רובא

לם. אבל

י' הגשמי

י'ה וביית

ר'בן בשגות

ל' לענין זקן

מזות יד, ע"א

מזות מכריע

ה' כיון דב"ש

[ומאן דאמר]

הלל) ... הרי בפירוש דלא אמרה תורה אחרי רבים להטות אלא כאשר הם שווים החולקים, אז הוי מעלת רוב מכרעת. אבל כשיש הברל בין שתי הכתות, אפשר שאיש אחד יעלה לאלף וכו'.

סוף דבר – להלך אחר הרוב כמו שעולה בדעת המון העם, שאין לנטות ימין ושמאל ממה שיעלה בדעת הרוב, אי זה רוב שיהיה – חס וחלילה, שאם כן ילקה מידת הדין.¹⁷

לדידו של המרשד"ם עולה ברורות: אין דיעות הכול שוות-ערך זו לזו. תפישה פשטנית שכזו, השגורה בפי הבריות – 'חס וחלילה' שתנהג לפי דין תורה. מאחר ואין שוויון לא בממון ולא בחכמה, חלילה מללכת אחר רוב סתמי. (אמנם, כפי שיתבאר להלן, אין ספק שהדבר אינו אמור בכל תחום ותחום, אלא דווקא בנושאים הקשורים לכך, נושאים הנוגעים ושייכים יותר לאישים אלה.¹⁸) מכל מקום, המהרשד"ם ראה בכלל זה, האמור במחלוקת ב"ה וב"ש [בית הלל ובית שמאי], עקרון חשוב ויסודי בדרכי ההכרעה:¹⁹ איכות וייחוד כגורמים מהותיים, אשר חייבים להתחשב גם בהם. מכאן, שלא תמיד יכול הרוב לכופ את המיעוט, ולא תמיד יוכרע כמו דעת הרוב. חייבים תמיד לקחת בחשבון מכלול נתוני יתרונות אישיים (חכמה – תורה – עושר) לפני שעומדים למנין, ובמקרה מעין זה אין המיעוט המספרי מוכרע ע"י הרוב הכמותי.

מינויים רוחניים והכרעת הלכה

בעיקר בנוגע לשנים-שלשה סוגי תחומים מיושם הכלל המעניק תוקף רב לדעת המיעוט, ואפילו תוקף מכריע: מינוי חזן (ורב), כללי פסיקת הלכה, וכן נושאים ממוניים מובהקים.

ביחס לנושא הראשון כתב המהרי"ק [מורנו הרב יוסף קולון] (שורש ל, ענף ד), משמו של רבנו שמחה:²⁰ '... דאפילו יחיד יכול לעכב את החזנות ולומר איני חפץ שיהיה פלוני חזן (אם לא שכבר הסכים עליו מתחילה)' וכו'.

הוסיף עליו מהרשד"ם – שנראה לו, שיהיה דין דומה גם ביחס למרכיב תורה, וזה לשונו:

... כי שפתי כהן ישמרו דעת וכו' אם דומה תלמיד חכם למלאך ה' – תורה

יבקשו מפיהו, ואם לאו – לאו. ואם כן, אם לעיני קצת מהציבור יראה בעיניהם

שאיש פלוני אין ראוי ללמוד תורה מפיו יכריחו הרוב למיעוט, זה לא יתכן.

17 ראה בחינוך מצוה עח, שכתב כן בפירוש. (הערת מערכת כתב העת שמעתין.)

18 'מכל זה משמע שאין לילך אחר הרוב לעולם. דלאו מילתא פסיקתא היא, אלא מקומות מקומות יש' וכו'.

19 כן ראה בשו"ת 'כנסת יחזקאל' או"ח סי' י, ובהגהת בהמ"ח [בן המחבר] בשו"ת 'צמח צדק' (מניקלשבורג) סי' ב.

20 כן הובא משמו בשו"ת מהרי"ל [מורנו הרב יעקב מולין] סי' צז: 'אמת ואמונה כי הורה ר' שמחה ז"ל הלכה

למעשה שיחיד יכול לעכב החזנות, שלא יעשו ש"ץ [שליח ציבור] כי אם מאגודה אחת. וגם פשוט בכל

מדינות ריינוס שהמיעוט מעכב על הרוב מלקבוע שליח צבור, וראיתי הרבה מעשים בריינס שהמיעוט עכב

את הרוב. אמנם לא שאלתי את פי רבותי אי מנהגא אי דינא, ורואה אני כי דינא דאורייתא הוא. ואומר אני, שכל

המתמנה שליח צבור שלא מתוך אגודה אחת, אין רוח חכמים נוטה הימנו' וכו'. עיין שם באורך. (וסיים שם: 'ומ"מ

[ומכל מקום] צריך ש"ץ לעסוק שיאהבו אותו ולהחליף לצבור ולעבור על מדותיו, דבעינן שיהא עמו ושפיל ברוך, אבל הוא

צריך להוכיחם.) ועיין גם בשו"ת מהר"ם [מורנו הרב מאיר] מפדואה סי' סד. ובשו"ת מהרשד"ם סי' לו.

יֵצֵא אַפּוֹא, שְׁמִינִיִּים אֱלֹהִי, וּמַעֲיֵן אֱלֹהִי, אֲשֶׁר הִפְרֵט נֹזֶק לַמִּתְמַנִּים בְּמִשּׁוֹר הָרוֹחַנִי, יִזְחַל זֶה עוֹלָל לְכּוֹפֶם עַל הַצִּיּוּר; כִּךְ שְׁלִמְעֵשָׁה הִיחִיד הוּא הַמְּכַרְעִי.²¹ בְּדוּמָה לִכְרִי מִצִּיּוֹ גַם בְּמִשּׁוֹר הַכְרַעַת הַלֵּכָה. דֶּרֶךְ כָּלל מְקוּבָּלִים אֲנִי, כְּדִבְרֵי פֶשׁוּט וּבִרְוֹר, שְׁדַעַת הָרֹב מְכַרַּעַת הַמַּחְלֻקָּת, וְהַלֵּכָה כְּוֹתִיָּהּ [כְּמוֹתָם]. לְמִרְוֹת זֹאת, מוֹצֵאִים אֲנִי בִּיטוּיִם עֲקֻרִיִּים – וְאִף פְּסִיקָה מַעֲשִׂית – הַמוֹשְׁתָּתִים עַל חֲרִיגָה מְכָלֵל זֶה. מְפֹרְסֵמַת וִידוּעָה הִיא דֶּרֶךְ הַכְרַעַתוֹ שֶׁל 'הַמַּחְבֵּר', מִן רִבִּי יוֹסֵף קָאֵרוֹ, בְּפִסִּיקַת הַלְכוּתוֹ בִּשְׁלֹחַן עֲרוֹךְ'. הוּא עֲצָמוּ בִּיָּאֵר זֹאת בְּהַקְדַּמַּת חִיבּוּרֹו 'בֵּית יוֹסֵף':

הסכמתי בדעתי, כי להיות ששלושת עמודי ההוראה אשר בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם, הלא הם הרי"ף ור' יצחק אלפסי, הרמב"ם והרא"ש, לזאת אמרתי אל לבי שבמקום ששניים מהם מסכימים לדיעה אחת נפסוק הלכה כמותם וכו'.

בפוסעו בעקביות בדרך זו, הרי במקרים רבים התעלם 'המחבר' מאחדות דיעותיהם של בעלי התוספות ורבים מחכמי אשכנז, וכלל לא התחשב בדעתם למגין רוב ומיעוט. זוהי בדיוק הסיבה העיקרית מחמתה הותקף קשות ע"י המהרש"ל ומורנו הרב שלמה לוריא (הקדמת י"ם של שלמה' למס' חולין), וכן העיר עליו הרמ"א ור' משה איסרליש (בהקדמת דרכי משה): 'ולא חשש לשאר רבייתא, שהם התוספות וזהמרדכי וסיעתם, שעל הרוב אנו פוסקים כמותם'; וכן עוד שחלקו על דרכו זו.²² ומאידך, רבים הסכימו עמו, והיו שאף ציינו, כי לדרך זו יש סימוכין כבר בפסיקה קדומה יותר.²³

אך השאלה הגדולה היא: כיצד יתכן להתחשב רק במספר דיעות מצומצם ביותר, כאשר מולם עומדים רבים ביותר. שהרי לא רק במקרה של שניים (מתוך השלושה הנ"ל) נגד האחד, אלא אפילו במקרה של אחדות כל השלושה לדיעה מוסכמת – הלוא כנגדם מתייצבת לעיתים חזית ראשונים רבים, וכיצד זה תוכרע הלכה בשלושה, שהם מיעוט, וכלל גדול בידינו – 'אחרי רבים להטות'?!²⁴

21 אמנם מסתבר, שכל [עוד] שאין מדובר בהתנגדות לאישיות המוצעת אלא רק הצעת מניין חלופי, **בכגון דא תנינא העדפת הרוב את האחד**, למרות שלא הכול צידד דווקא בו. דבר זה מוכרח ומחייביו הוא, וגם מוכח. **מוכרח** - לפי שמאז תלמוד לעולם לא מונה אחד לתפקידים אלה, אלא רק כאשר מדובר במעומר יחיד. ופה אחר. **מוכח** - במק חזי עמא דבר [צא זרעא מה עשה העם]. מוקדמא דאסר הועדף פקד משנהו, ונבחר ללכונתו. יתירה מזו: בימאמרן של הרב ד"ר חיים בראדי [**סיני**, שנה ה' ח"כ ח-ט, סכת-שכט תשי"ד, עמ' ק] ונראה **לעיל** מאמרן של הרב שלמה זלמן שרגאי [בשרע ה'] ציין שבהרבה קהילות הציבו כמה מועמרים לרבנות, והזכיר לתמיכה יתירה משאר מתחריו הוא שנבחר לכהונה, הגם שרוב הציבור לא הביעו בעדו. אין מכך מוכח, שדווקא הצבעה **בגדית** לעולה לעלכ. (עוד ראו **שם** על מנהג קהילות אחדות הצאריך שני שלישים בהצבעות נושא שכזה, ולא להסתפק ברוב רגיל. בכך ניתנה למעשה מליציות יכולת תשלילית, כל עוד אין מדובר במיעוט מליציונארי.)

22 ראה 'שו"ת מהרש"ן [מורנו הרב שלמה הכהן] ח"א, סי' קלד.
23 ראה 'שו"ת הרדב"ח' [ר' יודא אבן מרמא] ח"א, סי' תרכו, וראה בנוסח השאלה שב'שו"ת הרשב"א ח"א, סי' רנ.
24 'שו"ת הרא"ש כלל ג', סי' קנא, וראה 'הפוסק יוסף' ח"א סי' כה, 'סיק כט [וכן בספר] 'שם הגדולים' מערכת ספרים - ערך בית יוסף, אות נט, 'שו"ת שמחת יו"ט' [אלגאזי], סי' יא (מ"ג א), 'שו"ת חקרי לב' א"ח, ס"ס [אסף סימן] ו' ובספרו ל"וד ס"ס קצח, 'שו"ת תעלומות לב' ח"ג - ליקוטים דף ק ע"ד, 'שו"ת 'שואל ונשאל' ח"א [אסף סימן] ו'.

24 ראה מאמרו של הגר"ע [הגאון ר' עובדיה] יוסף שליט"א, 'כללי מרן השלחן ערוך', הוצפס בספר היוכל לכבוד הגאון ר' י"ד סולובייציק, ח"א עמ' רסח-רסט.

זור הרוחני,
דומה לכך
זוט וברור,
ז, מוצאים
מכלל זה.
, בפסיקת
ף:
ראל נשען
ו"ש, לזאת
זוק הלכה

דיעותיהם
למנין רוב
ל"ל מורנו
זרמ"א ור'
התוספות
דרכו זו,²²
' בפסיקה

ס ביותר,
השלושה
'סכמת -
ע: ולכה

שא ומתן

ו דא תועיל
זכר - לפי
ו - פוק חזי
זו: במאמרו
זר: שלמה
זר מוחרז
לעכ: (עוד
בכך ניתנה

ז, ס' רג,
ז הגז'ים
זר: ס'ס
שאל' ח"א

בל לכבוד

ס' (מקובל ביד) היא
זוהי על פי המשפט
המאפשר לנתבע
עוד תביעה שהוגשה
ע"י שנה בדבר מחלוקת
על שלא הוכרעה.
זאת הסענה היא שאין
זאת המצב המשפטי
דמיון כאשר הוא שנוי
זאת בן הפוסקים כל
זאת הוכחה ניצחת
זאת נאמנת הדעות.

פנים אל פנים בין אותם חכמים. בדומה לטענת 'קים לי', היכולה להיאמר אפילו
בצינור כדעת המיעוט, כל עוד שלא בטלה אותה דיעה מאליה במו"מ (במשא ומתן)
פנים אל פנים.²⁵ כך, גם אין מקום לביטול המיעוט מתוך הכרעת רוב, כל עוד לא
נשאו ונתנו בצוותא חדא. מעין דברים אלה כתב החזו"א [החזון איש]²⁶ ביחס לכללי
הלכה במקומות וברורות שונים:

ידוע כי אין כוח רוב אלא במושב ב"ד, אבל חכמים החולקים, שהיו ברורות
חלוקות, או במדינות חלוקות, אין נפקותא בין רוב למיעוט ואותה מדינה
שרוב התורה שבידם הוא מרב אחד ומתלמידיו ומתלמידיו תלמידיו, עושין
כרבם אף במקום שרבים החולקים וכו' היה הדבר מסור להכרעה לכל חכם,
או להחמיר, או לבחור ביחידים ידועים לילך אחריהם.²⁷

אף כאן שבנו ושמענו על הגבלה משמעותית ביותר בכוחה של הכרעת רוב, ונתינת
תוקף לדעת מיעוט; וזאת דווקא במישור הנהגה הלכתית מעשית.
מפן אחר כתבו זאת כבר הגאונים:²⁸ 'שלשה שהן ב"ד, שניים אומרים כך ואחד
אומר כך - אם שווין בחכמה מניחים דברי היחיד ועושין כדברי השניים. ואם האחד
עדיף מהשניים, הולכין אחר מי שנותן טעם לדבר'. מכאן שאין לך אפוא, הכרעה
כיחיד גדולה מזו. ואם כי כבר חלקו עליהם (ראה רמב"ן על סנהדרין כג), מכל
מקום מצינו לסברה זו סימוכין נוספים,²⁹ ואף ה'חתם סופר' (שו"ת, חו"מ סי' קטז,
ד"ה: אמנם) כתב בסתמא: '... דגבי דיעות לא שייך רוב כ"כ [כל כך], דלפעמים
דעתו של אחד וסברתו בזה שקולה יותר מסברת המרובים ...',³⁰ ואף להלכה אין
להתחשב רק ב'כמות' אלא גם ב'איכות'.³¹ אין זה אלא מקביל ותואם למסקנה הנ"ל
ממחלוקתם של ב"ה וב"ש [בית הלל ובית שמאי].
סיכומה של ראייה זו ממחלוקתם של ב"ה וב"ש, ומהכרעתה המעשית (למ"ד ולמאן
דאמרן 'עשו'), אינה אלא שלא תמיד הכמות המספרית לברה היא הקובעת. 'מחדרי

25 ראה שו"ת 'תורת אמת' (ששון) ס' רז ומהר"ם ו' חביב בספרו 'גט פשוט' כלל א, זכשו"ת 'משפטים ישרים' ח"א, ס' רלח. אמנם ב'שילת הרדב"ז' ח"ד ס' קטו חולק בסברה זו, וראה במאמר הנ"ל הערה 23.

26 חזון איש, י"ד ס' קג, ח - מכתב.

27 עוד הוסיף, שבאמת קשה לדבר בזה על כוח רוב, לפי שידוע הוא, כי היו הרבה חכמים שלא באו דבריהם על ספר, וכן כאלה שספריהם לא הגיעו לידנו. (ומכך נבעה שיטתו ויחסו המסוייג בנוגע להסתמכות על כתבי יד הלכה למעשה, עיין שם, וכן באגרותיו - ח"א אגרת לב, וח"ב אגרת כג.)

28 שו"ת 'גאונים קדמונים' (ברלין תר"ז) ס' קמד, וראה הערה סמוכה.

29 ראה 'שאלות' על שמות ס' לח (... דילמא הלכה כר' יוסי - היחיד - דמסתבר טעמיה וכו'), ובש"ס עצמו מצינו כמה פעמים שהיתה ס'ד [סלקא דעתך] להכריע כיחיד משום סברתו העדיפה, או סיועו ממקרא (ראה במסכת שבת ס. ע"ב; ביצה יא, ע"א; יומא לו, ע"ב; יבמות מז, ע"א; גיטין סז, ע"א; בכורות לו, ע"א; נדה לו, ע"ב זמט, ע"א). כנבא קמא קב, ע"א אכן פסקו הלכה כר' יהושע בן קרחה - היחיד. וראה 'שדי חמד' מערכת כ, כלל קט, ומהר"ם שיק כלל טו, וראה 'תורה שלמה' כרך יח, פרק כג אות לו, המנמק זאת בהסתמך על הכלל האמור לגבי בית שמאי, וראה שם במילואים ס' טו אריכות דברים בסברה זו.

30 ראה גם בחידושי למסכת נדה ט, ע"ב, ד"ה: 'זהה שם': '... וע"כ צ"ל [ועל כרחך צריך לומר], דרוב שהוא ע"פ [על פין] סברא, דרבים אומרים דעתם וסברתם כך ומיעוט כך, אין זה רוב גמור, דכמה פעמים שסברת המיעוט הוא יותר טוב מהרוב'. (וראה שם חילוקו בין דיני נפשות ודיני ממונות, ובנוגע לסמיכה על היחיד במקום דחק והפסד מרובה, בדאורייתא ובדרבנן; וראה גם מבוא ל'שבת הארץ', ס' י.)

31 ראה 'תשובות מהרש"ם' או"ח ס' לו: '... שחמישה או עשרה אנשים חשובים, עולים לאלף', 'ודאי תלוי כרוב בן בעלי שכל ומבני מועל, ראה להלן.

טפי, סברה 'איכותית' יותר, ואפילו מנהג הסתמכות על דיעות מסוימות – יש להן על מה שיסמכו והן הן גופי תורה; הגם שבמיעוט עסקינן.

עניינים ממוניים

תחום נוסף לדיון הוא 'נושאים ממוניים מובהקים'. גם בנושא זה מוצאים אנו, שאין דעת הכול שוות-ערך, וההכרעה לא תיפול בדרך של רוב ומיעוט מספרי בלבד. בעניין זה מצינו סוגיא מפורשת, אשר מקורה בתוספתא (בבא מציעא פ"ז, ה"ז), ופירוטה בבבלי (בבא קמא קטז, ע"ב)³² – שם נאמר: 'ת"ר [תנו רבנן], שירה שהיתה מהלכת במדבר ועמד עליה גייס לטורפה, מחשבין לפי ממון ואין מחשבין לפי נפשות'.

כלומר, אם תביעת הגייס הינה תביעה ממונית, אזי הכרעה וחישובה לא ייעשו יחסית למספר המשתתפים ('נפשות') אלא דווקא יחסית לאמידות המשתתפים ('לפי ממון'). כל זאת לפי שהגורם המרכזי בסכנתם מבוסס על סכנת ממון, ומן הצדק שהחלוקה – וממילא גם ההכרעה תיפול דווקא בדרך זו. שונה הדבר כאשר מדובר בסכנת נפשות כאמור שם: 'ואם שכרו תייר ההולך לפניהם מחשבין אף לפי נפשות (ולא ישנו ממנהג החמירין)'. כללו של דבר: החלוקה מתאימה ומקבילה לסוג הסכנה.³³

דרך הכרעה זו, אשר לא הרוב המספרי קובע אותה אלא דווקא 'הרוב הממוני', קיבלה יישום כללי בתשובתו של הרא"ש (שו"ת כלל ז, סי' ג). הלה נשאל אודות 'קהל שמטילין חרם – אם גם זה תלוי ברוב, אם המועטים יכולים למחות, ואם נלך בתר הרוב אפילו אם הוא בדבר ממון, והעשירים המועטים'. בהסתמכו על סוגיא דגן השיב על כך הרא"ש דברים ברורים וחד-משמעיים:

תשובה: קהל המטילין חרם, אם הוא על עסקי ממון הולכין אחר רוב הממון, כההיא דשיירא המהלכת במדבר ועומד עליה גייס לטורפה, דמחשבין לפי ממון. הכא נמי, כיוון שהחרם הוא לצורך ממון, הולכים אחר רוב ממון. ולא יתכן שרוב נפשות הנותנים מיעוט המס, יגזרו חרם על העשירים כפי דעתם.

הווה אומר: אין כל צידוק לכפות רוב מספרי במקרה שכזה, כאשר אותה הכרעה מחייבת לאמיתו של דבר בעיקר את המיעוט. במקרה שכזה דווקא המיעוט 'בעל המאה', הוא הוא 'בעל הדיעה'. למותר לציין שיש בכך חידוש בשיטת הרא"ש, אשר בפתח דברינו לעיל הובאה תשובתו העקרונית בדבר סמכות הרוב לכפות דעתו

32 ראה ירושלמי בבא מציעא פ"ז, ה"ד, רמב"ם הל' גזילה ואבידה פ"ב, הלכה י"א, שו"ע חו"מ סי' רעב, סעיף טו.
33 כך יהיה הדיון בכל הנושאים אשר אין להם שייכות ישירה לממון, ובהם דעת עניים ועשירים שווה. וראה שו"ת הרא"ם סי' כג המדגיש שאין כל חילוק ואין שום הבחנה בין עשירים, עניים, חכמים, ודיוטות, ואפילו המעטים עשירים וחכמים יותר, תוכרע ההחלטה ברוב עניים ודיוטות. וראה גם בשו"ת 'צמח צדק' (מניקלשבורג), סי' ב, המדגיש כי חלילה לרחות מן המניין את עמי הארצות, ואלה שאינם חכמים. כאסמכתא ציין לגמרא חגיגה (כב) לענין עדות, שאם ירחיקום אזי יצמא כל אחד ואחד בונה במה לעצמו וכו', עין שם.

והחלטותיו על המיעוט. בהכרח שהנושא הממוני חריג הוא בעיניו, ובו מוכח שאכן הופקעה מידי הרוב סמכות ההכרעה.

הוסיף הרמ"א (ח"מ קסג, ג) והגריר זאת בלשון ברורה ביותר: 'כל מה שגובין לפי הממון, הולכין אחר רוב הממון; והעשירים שהם מיעוט נפשות הם חשובים רוב בענין זה...'

הגדרת הרמ"א³⁴ עולה לאמיתו של דבר על האמור בתשובת הרא"ש. הרמ"א משמיענו, שחל כאן היפוך היוצרות, כאשר המיעוט המספרי 'חשובין רוב בענין זה', ומשתמע שהכרעה תוכל ליפול על סמך 'רוב' זה לבדו.

לא בכדי העיר על כך הסמ"ע [ספר מאירת עיניים] (שם, ס"ק יג): 'ע"ש [עין שם] בתשובת הרא"ש שלא קטם לכתוב בהאי לישנא, לפי שהרא"ש לא עסק אלא בפן השלילי, המונע את הרוב המספרי מכפיית המיעוט, ואילו הרמ"א, לעומתו, ציין את הפן החיובי, ההופך את המיעוט לרוב, ומאפשר לו לכפות דעתו. לכן הסמ"ע עצמו, שלא כרמ"א, הגביל זכות אותו מיעוט לזכות וטו בלבד. שלא כרמ"א, אשר העניק למיעוט זכות הכרעה, סבור הסמ"ע שניתנה למיעוט רק זכות דחיית הכרעת הרוב, אך לא הוענקה לו סמכות הכרעה על הרוב.³⁵

בין כך ובין כך שבה והתפרשה בזה זכות יתירה למיעוט (מיעוט מסויים ובעניינים מסויים), בין אם כזכות הכרעה, ובין אם - לפחות, כזכות וטו.

זהות השותפים בהכרעות

ביאורו של הסמ"ע, הגם ויש בו בוודאי דוחק, שהיה לו לרא"ש לפרש שיחתו. עם זאת יתכן והוא מחוייב המציאות, אם ברצוננו לנסות ולפתור קושי כפול בשיטת הרא"ש. קושי זה מבוסס בעיקרו על תשובת המהר"ם מרוטנבורג, שהוא כידוע רבו המובהק של הרא"ש. מאחר וזוהי אחת מהתשובות הבסיסיות והיסודיות לאושויות תקנות הקהל ולא בכדי צוטטה כבר במקורות קדומים כמה וכמה פעמים,³⁶ לכן נצטטה כצורתה וכלשונה:

על אשר שאלת אלופי ומיודעי הרב ר' אברהם הלוי, אם יש קטטה בין קהלכם ואינם יכולים להשוות דעתם לברר ראשים בהסכמת כולם, זה אומר בכה וזה אומר בכה, ומחמת חילוק לבם בטל התמיד ומה"ד (ומידת הדין) לוקה, ואין אמת ומשפט ושלום בעיר ולא בכל המלכות והנגררים אחריכם; איך יעשה. נראה בעיני שיש להושיב כל בעלי-בתים שנותנין מס, ויקבלו עליהם 'ברכה' שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים ותקנת העיר, וילכו אחר הרוב הן בבירור אנשים, הן להעמיד חזנים, הן לתקן כיס של צדקה, הן למנות גבאים, הן לבנות

יה מוצאים אנו, ומיעוט מספרי בא מציעא פ"ז, נו רבנן, שיירה ין ואין מחשבין

יובה לא ייעשו ת המשתתפים בנת ממון, ומן ה הדבר כאשר זשכין אף לפי מקבילה לסוג

רוב הממוני, נשאל אודות זאת, ואם נלך בו על סוגיא

רוב הממון, מחשבין לפי רוב ממון. ושירים כפי

תה הכרעה ויעוט 'בעל' א"ש, אשר פות דעתו

34 כן נראית דעת שו"ת 'דברי ריבות' (אדרכי) ס"י רכד: דרך כלל דעת הכל שווה, ורוב מספרי מכריע. לא כן כאשר מדובר בנושאים ממוניים מובהקים, שאז הולכים אחר רוב ממון, וכדמוכח מסוגיית שיירה 35 "... ואיכא למימר דלא כתב הרא"ש שהולכין אחר רוב הממון, אלא לענין שאין רוב הקהל האחרים יכולין לגזור סתם שלא מדעתם, אבל לא כתב שהעשירים המעוטין מחשבים כרוב לגזור חרם על רוב הקהל. אפשרות נוספת העלה הסמ"ע: 'גם י"ל [יש לומר] דחשובין כמחצה על מחצה וצריכין להתפשר יחד בעניינים כאלו'. וצ"ע [נעריך עין].

36 ראה הגהות מיימוניות הלכות תפילה פרק יא, ס"ק ב (וראה ס"ק א), וראה מרדכי בבא בתרא, ס"י תפכ בהגה, ונדפסה במשנה תורה להרמב"ם, בסוף ספר קנין, ס"י כז; ומשם בתשובות רבות העוסקות בנושא.

סעיף טז ז. וראה שו"ת עטים עשירים ב, המדינש כי לענין עדות,

הן לסתור בבית הכנסת, ולהוסיף ולגרוע בית חתנות ולבנות ולסתור בו, ולקנות בית האופים ולבנות ולסתור בו. ס"ד (סוף דבר) כל צרכי הקהל יעשה על פיהם כאשר יאמרו. ואם ימאנו המיעוט ויעמדו מנגד מלעשות ככל הכתוב, יש כח ביד הרוב או ביד מי שימנו הרוב עליהם לראשים להכריחם ולכופם בין בדיני ישראל בין בדיני האומות, עד שיאמרו רוצים אנחנו. ואם יצטרכו להוציא ממון על ככה, המה המיעוט יתנו חלקם באותו הממון, והמסרב מלומר דעתו על-פי ה'ברכה' בטלה דעתו, וילכו אחר רוב מקבלי ה'ברכה'. סוף דבר, כופין בני העיר זה את זה לכל צרכי העיר וכו'.

מדובר אפוא ביסוד כללי של תקנת הקהילות. ככל העניינים הקשורים לקהילות, כולל גם עניינים בעלי זיקה ממונית ישירה, הרוב מכריע, ובטלה דעת המיעוט. המהר"ם לא הוציא איש מן הכלל, ולא ציין שבמקרים מסויימים מיעוט העשירים מכריע; אלא כלל גדול ביאר: תמיד ילכו אחרי רוב מספרי. מעתה אין לנו אלא לתמונה ביותר על הרא"ש – תלמידו המובהק של המהר"ם – אשר לא חש לדעת רבו ואף לא הזכירה.

ובאמת המהרי"ט ומורנו הרב יוסף טראנין (שו"ת, ח"א סי' סט) מיהאן לקבל תשובת הרא"ש כפשוטה. סבר המהרי"ט שהדבר לא יתכן, הן מצד עצמה, מסברה, והן מצד ההערה מתשובת המהר"ם:

... פשיטא שאין הכוונה אחר רוב ממון ממש, שאם היו שניים בקהל שפורעים יותר מכל הקהל הולכים אחריהם – חלילה, דלעולם בתר רובא אזלינן, שבענין פריעת ממון וכו' תהיה ההסכמה על פי רוב פורע ממון. אבל אותם שאין פורעים, או שהיו פורעים כסף גולגלתא, ואינם פורעין המס לפי הממון, אינם מכלל הרוב משום דלא שייכי ביה. הלכך כל ההנהגות על עסקי הממון לא יתנהג אלא על פי רוב פורעי המס ... והן הן דברי מהר"ם ז"ל, שכתב וכו' שהוציא הרב ז"ל אותם שאינם פורעים, כדין עניים או תלמידי חכמים או עוסקים בצורכי צבור, שאינם פורעים; אבל אותם שפורעים מס כולן שווין, העשיר בעושרו והעני ממנו בעניו, דלפום גמלא שיחנא ולפי גודל הגמל – המשא שהוא נושא, וכל כך יזהר אותו העני על פרוטה שלו כמו שהוא נוהג העשיר בדינר שנוגע לחלקו,³⁷ כיוון שהפרעון הוא לפי חשבון ממון, הילכך אזלינן בהו בתר רוב דיעות, אבל אותם שאין פורעים בערך אלו, ודאי דלא מצטרפי לרובם, כיוון דלא שייכי בה, ואולי לא יחושו לבזבו הואיל ואינהו לא מחסרי ממוןא.

37 סברה זו, על הקבלת נתינתו המועטת של העני לנתינתו המרובה של העשיר, הובאה גם בשו"ת 'צמח צדק' (מניקלשבורג), סי' ב' והוכיח זאת מן המשנה בסוף מנחות (השוואות עולות בהמה ועולת העוף), ומדברי רש"י בפירושו לתורה בפרשת ויקרא - 'ונפיש כי תקריב' - הוכיח שמנחת העני אף עולה על זו של העשיר, כאילו הקריב נפשו. וראה ברכות (לא, ע"ב): 'גדול, ויש לו - דומה עליו ככלי קטן, קטן, ואין לו - דומה עליו ככלי גדול'. וכן ראה בשו"ת 'כנסת יחזקאל' אורח, סי' י': '... וגם לפעמים עני בתרגולתו קודם לעשיר בשו"ו וכו' ועליו הוא נושא את נפשו וכו' (אם כי למעשה הצריך רוב בנין רוב מניין).

סתור בו,
זהל יעשה
ל הכתוב,
ס ולכופם
ס יצטרכו
רב מלומר
סוף דבר,

לקהילות,
המיעוט.
העשירים

המהר"ם -

בל תשובת
ה, והן מצד

ל שפורעים
'נן, שבענין
אותם שאין
ממון, אינם
הממון לא
שכתב וכו'
חכמים או
כולן שווין,
דל הגמל -
שהוא נזהר
ממון, הילכך
' ודאי דלא
ל ואינה לא

שרצן 'צמח צדק'
ברי דש"י בפירושו
לר"ב נפשו. וראה
אה דש"ת 'כוסות'
עשו זכר' (אם כי

יה יהודית

כלל לא היה לו ספק למהר"ט, שתשובת הרא"ש אינה יכולה להתפרש לפי פשוטה. ברור הוא, שדעת כל פורעי הממון שוות-ערך הן זו לזו, בלא כל הבדל ביניהם. אלא ששניים-שלושה סוגים יש: עשירים, פורעי מס לפי ממון, ולעומתם אלה שאינם פורעים לפי ממון, אלא מס גולגולת לכל היותר. האחרונים, והם בלבד, הם שהוצאו מכלל הדיעות העולות למניין ולהכרעה. טעמו של דבר, לפי שלהם אין ההכרעה נוגעת כלל, שבין אם יוחלט על אחוז שכזה מרכושו של אדם, ובין אם יוחלט על אחוז אחר, הם יתנו תמיד סך קבוע ותו-לא; לכן הם אכן הוצאו מן המניין.

לא כן כל שאר פורעי המס לפי ממון. בין אם נתינתם מרובה (עשירים) ובין אם נתינתם מועטת (בינונים ועניים) - הצד השווה ביניהם הוא, שההחלטה נוגעת להם עד מאוד, ומעט ממון העני שווה לרוב ממון העשיר. לכן דעתם כולם עולה למניין, ומביניהם תיפול הכרעה. בכך כמובן צומצם מאוד חידושו של הרא"ש, ושוב אין כאן עדיפות משמעותית לעשירים, אלא רק הפקעת מיעוט אשר אינו פורע כלל את המס לפי ממון. לעומת זאת דעת כל השאר, כולל בינונים ועשירים, שווה לחלוטין זו לזו, ומבין כולם תיפול ההכרעה בדרך של רוב ומיעוט.

כרם בביאור המהר"ט טמון דוחק גדול. מהר"ט עצמו נדחק בביאור ראיית הרא"ש מסוגיא הנ"ל דשיירה: 'ואותם דשיירה שעמד עליה גיים - לא הביאה הרא"ש ז"ל אלא דוגמא להוכיח ממנה שחוקרין אחר שורש הענין, ולא כל הדברים שוין וכו'.' נמצא אפוא שאין התאמה מלאה בין הפסק ובין הראיה, רק 'דוגמא' בלבד; והדוחק ניכר. על דוחק זה יש להוסיף תמיהתו של ה'משנה למלך' (הל' גזילה ואבידה פרק יב, הלכה יא), המעיר על ביאור המהר"ט: 'ואין בנשמע דברי הרא"ש פירוש זה כלל, דאם כן מה זה שסיים "ולא יתכן שרוב הנותנים מיעוט המס יגזרו חרם על העשירים", ומי בקש זאת מידו. ועוד דההיא דהביא הרב משיירה ההולכת במדבר, לא שייך כלל לענין שאלתו'.

הרי שלא רק הדוגמא קשה, גם דברי הרא"ש עצמם אינם מתיישבים כהלכה עם ביאור המהר"ט. וממילא אם ביאור מהר"ט בשיטת הרא"ש מוקשה הוא, אזי שבה ובוקעת הקושיה והתמיהה הכפולה:

א. (לשון המשל"מ [המשנה למלך] הנ"ל): 'גם בעיני יפלא ולא יתכן שכל

הציבור יהיו כפופים לשני עשירים שפורעין רוב ממון ... ודברי הרא"ש

צ"ע [צריכים עיון].

ב. הערת אי-התאמה בין דברי הרא"ש, עם תשובת רבו - המהר"ם.

אך דומה וביאורו הנ"ל של הסמ"ע בתשובת הרא"ש, עשוי להעלות מזוהר וארוכה לקשיים אלה (אם כי הוא עצמו לא עמד ולא העיר עליהם, ולא בא אלא לבאר גופה של תשובת הרא"ש, ודלא כתפישת הרמ"א). הרי לדידו של הסמ"ע לא בא הרא"ש לחדש כוח כפיית מיעוט עשירים את רוב הציבור. כל שהורה הרא"ש אינו אלא הענקת זכות וטו לאותו מיעוט עשירים. כלומר, מאחר שבסופו של דבר החלטה ממונית נוגעת בראש וראשונה לעשירים, והם שישאו ברוב הנטל, לכן אין זה מוסרי לכפות עליהם החלטה שאינה מקובלת ומוסכמת עליהם. יהא זה אך מיותר

לומר, שהם עצמם אינם יכולים לכפות דעתם על הרוב, וחידוש הוא שגם הרוב אינו יכול לכפות עליהם.³⁸

מעתה מוקפה מאוד חודן של הקושיות. לפי שאכן אין 'כל הצבור כפוף לשני עשירים שפורעין רוב ממון'; אם כי גם היפוכה של המטבע נכון: בענייני ממון אין שני העשירים כפופים לחלוטין לציבור. כמו כן תשובת המהר"ם, אף היא, שוב אינה עומדת בסתירה לשיטת הרא"ש, לפי שאכן ביסודו של דבר בהכרעת רוב עסקינן.³⁹

סיכומו של דבר שב ומורה על מגבלה משמעותית בכוח הכרעתו וכפייתו של הרוב. לדידו של הרמ"א, זוהי מגבלה מקיפה ביותר, ההופכת מיעוט לרוב. ממנו משתמע שבענייני ממון ההכרעה תיפול שלא לפי מספר כמותי אלא דווקא לפי יחס ממוני, ומידת שייכות ההחלטה לכיס המחליט. לדידו של הסמ"ע המיגבלה מצומצמת יותר, אם כי גם לדידו מוצאים אנו שהוענקה למיעוט זכות-וטו, ובלי הסכמתו לא תוכל להתקבל החלטה מכרעת.

הכרעת רוב בענייני ציבור

לאמיתו של דבר, הבעייתיות הגלומה בהכרעת רוב באה לידי ביטוי אפילו ביישומה הראשי והעיקרי: בהשוואת הלכות ציבור והלכות בי"ד (בית דין). כפי שכבר הזכרנו, תשובת מהר"ם שימשה אבן פינה ומסד להלכות הנהגת הקהילות. על סמך תשובה זו פסק הרמ"א (חו"מ, קסג א) כלל גדול בהלכות אלה:

כל צרכי ציבור שאינן יכולים להשוות עצמן, יש להושיב כל בע"ב (בעלי בתים) הנמנים בה, ויקבלו עליהם שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים, וילכו אחר הרוב. ואם המיעוט ימאנו, הרוב יכולים לכוף אותן אפילו בדיני עכו"ם להוציא ממון על זה, והם צריכים לתת חלקם (והמסרב מלומר דעתו ע"פ החרם בטילה דעתו, ואזלינן בתר רוב הנשואים האומרים דעתן).

בכך למעשה יישם הרמ"א את תשובת המהר"ם, ונתן גושפנקה הלכתית להכרעת-רוב, בענייני הנהגת הקהילות.

כפי שמבאר שם הגר"א (הגאון ר' אליהו מווילנא) (ס"ק ט ואילך), יסודה של הלכה

38 עין עוד בשו"ת 'צמח צדק' (מניקלשבורג), סי' א-ב, הכותב אף הוא כביאור הסמ"ע בתשובת הרא"ש, ולדינא.
39 עין עוד בשו"ת מהרשד"ם או"ח סי' לו: "... שמה שאמרו רוב, הוא רוב טובי העיר בעלי כיסים, הם מה שנקראים רוב אפילו הם מיעוט בערך דלת העם מ"מ [מכל מקום] הם הנקראים רוב. ולכן לא אמר להושיב כל אנשי הקהל ויתמנו לרוב, אלא להושיב נותני המס וכו' כזו' [כר]'. (זהעיקר לילך אחר רוב בניין כשהיו רוב בניין, דאז ודאי לא יבחרו אלא האמת והיושר, משא"כ [מה שאין כן] ברוב ההמון); וכל זאת כתב מהרשד"ם בשיטת מהר"ם בתשובתו הנ"ל, הרי שגם הוא השווה המידות ותיאם שיטות הרא"ש ומהר"ם; וראה עוד בתלק חו"מ סי' תכא, ואף שם שב וביאר כך תשובת המהר"ם. יחד עם זאת, תשובות מהרשד"ם מלמדות כי הוא נתן לבעלי כיסים זכות יתירה על זו שהוענקה להם ע"י הסמ"ע. באופן כללי משתמע מתשובותיו שהעשירים זכו אצלו להערכה יתירה: "זכבר דרשתי לרבים כי תורתנו הקדושה קוראת לעשירים פנים, וכמו שאמר "הרעב היה על פני כל הארץ - אילו העשירים ונמצא שאם העשירים הם פנים. שאר העם הם אחרים. ואין האחרים ראויים להיות מנהגים לפניהם, אלא הפנים הם המנהגים". וכן המשיך וכתב במסקנות "שחמשה או עשרה אנשים חשובים עולים לאלף, בין מצד החכמה ובין מצד העושר. כי העושר קרוב למעלת החכמה וכו'". (אמנם ראוי לציון כי מתשובתו, הנ"ל בחלק חו"מ, עולה יחס חם ונדיב ביותר מצד עשירי סלונקי לעניי עירם, ומאידך מתברר שם יחסם כפוי הטובה של חלק מהעניים. לכן אין להתפלא על מסקנתו שם: "... זכינו לדון, ששורת הדין נותן שבכל דבר מצורכי הקהל על הבעלי כיסין לטפל ולהשגיח בכל העניינים).

זו בזכ
ומדרכ
(הן כנ
שהרי
דרך זו
ההלכה
מצא ה
דהאי ו
בכל א
הכרעה
בנושא
זאת כנ
ההלכה
ריש סי
(בדוגמ
שבררו
שפתי ו
האחרונ
זכותו י
משפרי
התחומי
שנית:
ואילו ע
הסמ"ע
במסכת
חריג ש
דאדעת
הדבר ש
רצו שה

40 ראה מ
41 ממילא
קהל שברר
לפתור דבו
42 סמ"ע ו
עבודה זרה
43 מכך נ
נעדר, אין ו
שו"ת הרא"ש
זאת 'כנסת
החבילה, א
הוסיף וכתו

ז הרוב אינו

כפוף לשני
ני ממוץ אין
: היא, שוב
הכרעת רוב

ו של הרוב.
זנו משתמע
יחס ממוני,
ז מצומצמת
הסכמתו לא

לו ביישומה
כבר הזכרנו,
סמך תשובה

בע"ב [בעלי
שמים, וילכו
בדיני עכו"ם
ו ע"פ החרם

ת להכרעת

יה של הלכה

רא"ש, ולדינא.
הם מה שנקראים
ב כל אנשי הקהל
נין, דאז ודאי לא
זהר"ם בתשובתו
וכא, ואף שם שב
זכות יתירה על זו
רה: "וכבר דרשתי
- אילו העשירים".
פניו, אלא הפנים
מצד החכמה ובין
ק חז"מ, עולה יחס
מהעניינים. לכן אין
צו לטפל ולהשגיח

זו בזכות האומנים להתנאה (ראה בבא בתרא ט, ע"א; קטז, ע"ב ורבינו חננאל ומדרכי שם), וכך גם דינם של שותפים בכל הנוגע לשותפותם. אלה הושוו לבי"ד ('הן כבי"ד הגדול'), וכפי שאצל דיינים קיימת הכרעה ברוב (משנה סנהדרין פרק ג), שהרי עליהם אמרה תורה 'אחרי רבים להטות' (סנהדרין ג, ע"ב), מהם למדנו⁴⁰ דרך זו של הכרעת רוב לאומנים, לשותפים ולהנהגת קהילות. (יתרה מזו, אף את ההלכה לבטל דעת המשתמטים מהבעת דיעה, ולא להתחשב בהם במניין, אף לזו מצא הגר"א מקור (שם, ס"ק יד) בהלכות בי"ד, לפי המבואר בסנהדרין (יז, ע"א) ... והאי דקאמר איני יודע כמאן דליתיה דמי.)

בכל אופן מצינו כאן השוואת הליכות הציבור עם הליכות בי"ד בנוגע לדרכי הכרעה: הכרעת רוב, וכן ביטול דעת המשתמטים. מעתה ייפלא עד מאור שדווקא בנושא זה מצינו סתירה גלויה בין דרכי הכרעת בי"ד ובין דרכי הכרעת הקהל; וכל זאת בפסיקתו של הרמ"א עצמו.

ההלכה הנ"ל הגורסת אפשרות הכרעת רוב בין הדיינים, הובאה ע"י המחבר בחור"מ ריש סי' יח: '... אם יסכימו לדעה אחת מוטב, ואם לאו ילכו אחר הרוב וכו' ...' (בדוגמאות שונות עיין שם). בסוף אותו סעיף הגיב הרמ"א בהאי לישנא: 'קהל שבררו ד' או ה' ברורים, אין הולכים אחר הרוב, שאין רוב אלא בבי"ד'.

שפתי הרמ"א ברורות מיללו: 'אין רוב אלא בבי"ד' ולא בהנהגת הציבור. באלה האחרונים חייבים להגיע להסכמה אחדותית פה אחד, וכל עוד לא הגיעו לכך - זכותו של המיעוט לעכב. הדברים כמובן תמוהים ביותר, וממש מרפסי איגרא [משכרים את הגנות]. ראשית: הרמ"א עצמו - לעיל, מסי' קסג - השווה את שני התחומים זה לזה, ולמד מהאחד על משנהו, ואילו כאן הוא מחלק ומבדיל ביניהם.⁴¹ שנית: זוהי סתירת הלכה מיניה וביה אצל הרמ"א. כאן - חייב הסכמה פה אחד, ואילו שם - העניק גושפנקה הלכתית לתוקף הכרעת הרוב.

הסמ"ע⁴² סבר ליישב ולפתור הבעיה, בהבהרת סימוכו של הרמ"א על הגמרא במסכת עבודה זרה (ע"ב, ע"א). שם מוכח, כי כשהתנהגה מלכתחילה על מספר חריג של אנשים (שמאים, עיין שם), הרי נצרכת הסכמת כולם פה אחד להכרעה, דאדעתא דהכי נחתו [ושעל דעת כך ירדו] מלכתחילה. ממילא, מבאר הסמ"ע, עצם הדבר שהקהל ברר לו יותר מג' מנהיגים, הרי זה מורה שהקפידו על מניינם, וכווראי רצו שהחלטה תתקבל רק על דעת כולם, פה אחד.⁴³

40 ראה מאמרו של א' גרוסמן בשנתון המשפט העברי, כרך ב (תשל"ה).

41 ממילא הערתו של הסמ"ע (שם, סוף ס"ק ט): '... צ"ל [צריך לומר] שמור"ם [מורנו ר' משה איסרליש] מחלק בין קהל שבררו, דבזה כ"ע [כולי עלמא] מודים דאין הולכים אחר הרוב, ובין בעלי דינים שבררו כעצמם וכו' - אין בה כדי לפתור דבר שהרי עצם ההכדלה מוקשית היא. וראה להלן.

42 סמ"ע שם ס"ק י, וכן באר היטב ס"ק ד. וכן נראית דעת הגר"א, אשר גם הוא בס"ק ט צ"ן לסוגיא זו במסכת עבודה זרה.

43 מכך נבעה גם המגבלה היסודית בהכרעת מנהיגי הקהל: הקפדה על מניין הנציגים, ואפילו אחד מהם מת או נעדר, אין תוקף להחלטת הנוכחים; וכל זאת משום שהציבור הקפיד דווקא על מניין זה. והסמ"ע את כולם יחד. ראה שו"ת הרא"ש כלל ג, ס"י יא, המהווה מקור פסיקה זו (ראה שנתון המשפט העברי, כרך ב, תשל"ה, עמ' 66); וציין זאת 'כנסת הגדולה' בהגותו לחז"מ ס"י ג, ס"ק יא. אמנם העיר דהיינו דווקא קודם שמינו אחר תחתיו, שנתפרדה החבילה, אך משמינו נציג אחר תחתם, שבה החבילה ומיניה התקין - למקומה, ושוב יש תוקף להחלטותיהם. עוד הוסיף וכתב, שכמובן רשאי הציבור להתנות מלכתחילה, שתתקבל החלטה מחייבת גם במניין חסר.

על-ידי כך תיבטל הסתירה. אמנם מעיקר הדין שוות הן הלכות ציבור להלכות ב"ד, ובשניהם מועילה הכרעת רוב (סי' קסג), אך יצאה מן הכלל התנאה מפורשת על מניין חריג, שהיא מלמדת כי דעת הציבור מקפדת על הכרעה פה אחד (סי' יח).⁴⁴

כבר מכך נוכל לשוב ולהסיק כי ישנו מקרה נוסף בו יכול המיעוט לעכב החלטה רוב. בכל מקרה בו הודיע הציבור על רצונו במספר חריג של מנהיגים, הרי בכך מרמז הוא, שרצונו בהחלטה פה אחד של מנהיגיו, וכל עוד אחד מהם אינו שלם עם ההחלטה – אין ההכרעה מחייבת וכת תוקף.

הכרעת רוב – סברה או חידוש?

לאמיתו של דבר, ה'חתם סופר' (שו"ת, חו"מ סי' סא)⁴⁵ תהה רבות על ביאורו זה של הסמ"ע, ולא גרס כוותיה [כמותו]. ביסודו של דבר העיר ה'חתם סופר', שאינה דומה התנאה החלטה בשלושה (סתם), להתנאה החלטה בבית דין של שלושה שמאים, שבמקרה כזה אין ספק שיועיל רוב. גם עצם השוואת הסוגיות כלל לא נראתה בעיניו, ואף את ביאור הב"ח (הבית חדש) דחה; עיין שם. לגופם של דברים מבהיר ה'חתם סופר' עקרון חשוב ויסודי בכל סוגיית הכרעת הרוב:

... מסברה חיצונה לא הוזה אולינן בתר רובא [לא היינו הולכים אחר הרוב] כלל, וא"כ [ואם כן] בלשון ותנאי בני אדם, מה שאינו מדין תורה, בעינן כולו ולא רובא. לכן בודדים שבררו הקהל מרצונם להתפשר עם היחידים ממנהגי קהילה הוא ולא מן הדין, שהרי כולם נוגעים בדבר הם ופסולים לפסוק,⁴⁶ אלא שנבררו מצד המנהג, א"כ [אם כן] אולינן בתר לשון בני אדם, ובעינן כולם שווה.

ה'חתם סופר' יוצא חוצץ כנגד התפישת הפשטנית הסוברת ש'הכרעת רוב' הינו מושכל ראשון ובעל צידוק מוסרי לעצמו. מבהיר ה'חתם סופר' שזהו חידוש שחידשה תורה, ואילו 'מסברה חיצונה לא הוזה אולינן בתר רובא כלל'.⁴⁷ לכן, מאחר שחידוש הוא, הרי אין לך בו אלא חידושו. רק במקום שקבעה תורה 'אחרי רבים להטות', הרי זו כגזירת הכתוב, וכך יוכרע. מה שאין כן 'בלשון ותנאי בני אדם' העשויים ואמורים לפי דרכם, סגנונם ואורחות חייהם, וכן בכל 'מה שאינו מדין תורה', שם ודאי יצטרכו הכרעת הכל ולא ניתן להסתפק בהכרעת הרוב.

⁴⁴ ראה חו"מ, סוף סימן יג – על אפשרות ההתנאה, שרצים הכרעת כולם דווקא. וראה ביאור הגר"א סי' י, שזו אף אינה צריכה תנאי מפורש.

⁴⁵ כן ראה שם בס' קטן, ביחס לדין וביחס למנהג, והתייחס למקור הסמ"ע בגמרא עבודה זרה הנ"ל.

⁴⁶ אך עיין בשו"ת נודע ביהודה קמא, חו"מ סי' כ, המדגיש שהמנהיגים הם כב"ד, ולכן אינם יכולים להיות נוגעים בדבר.

⁴⁷ כבר הובאו לעיל דברי מהרש"ם: 'וזהו אפי' שמה שאמרה תורה אחרי רבים להטות, אין הפירוש כפי הנשמע לבני אדם'.

כך הרבו
וממילא
הרמ"א ו
קסג) צ"ז
ביאור ב
צרי
בקו
איזו
I ...
הרר

כלומר:
דעת הכ
לקבל עי
זהו מוצ
הכרעה
יוצא אפ
רק מכז
הפכה ה
שפסק ד
רוב ומי
הקהילו
לחרוג מ
אחד. הר
יחד עם
חריגה,
מחליט
משולשו

48 כבר כר
ענינים אלר
שצה, תמו
לפי רצונ
עוד בשו"ת
תשובת ה
מתשובת
מצוה כצדק
המחייב, לפ
לדבר מצוה

ד' להלכות
ה מפורשת
ז פה אחד

גב החלטת
ה הרי בכך
זו שלם עם

ורו זה של
אינה דומה
ז שמאים,
לא נראתה

ת הכרעת

חר הרוב
עינן כולו
ז ממנהגי
וק, "אלא
ינן כולם

רוב' הינו
ז חירות

עה תורה
זון ותנאי
זה שאינו
זרוב.

ק' י שיו אף

היות נוגעים

כפי הנשמע

דית

כך הרבר ביחס לאותם ברורים שבחר הציבור. לא על כך חידשה תורה הכרעת רוב, וממילא הכרחי שילכו דווקא אחר הכרעה מוסכמת פה אחד. בכך הובהרה פסיקת הרמ"א בעניין זה (סי' יח), אם כי טרם נפתרה הסתירה, שהרי הרמ"א עצמו (בסי' קסג) צידד בהכרעת רוב בענייני הקהל. על כך משיב החת"ס (החתם סופר), בנתינתו ביאור בתשובת מהר"ם – בסיס פסקו של הרמ"א.

צריך לומר, שאני התם דע"כ [שונה שם דעל כורחן] מתחילה כשנשתתפו בקהילה לכך נתכוונו, שאם יארע כזה ילכו אחר הרוב, דאל"כ [ודאם לא כן] איזה תקנה יהיה להם וכו' וע"כ [ועל כורחן] יעמדו למנין וילכו אחר הרוב ... הואיל וכבר נהגו דבאסיפת הקהל אזלינן בתר רובא, ובמנהג הולכים אחר הרוב ...

כלומר: אכן מעיקר הדין סמכות ההכרעה בכל ענייני הקהל אינה מסורה אלא על דעת הכול, ולא יהיה כל תוקף להחלטה שמיעוט מתנגד לה. אך זכותו של הציבור לקבל על עצמו, מלכתחילה, הכרעת רוב משיקולים שונים, של חיי קהילה תקינים, זהו מוצא יחיד לפתרון בעיות ולקבלת החלטות, ולכן הנהיגו קהילות רבות דרך הכרעה זו, וקיבלוה על עצמם.

יוצא אפוא שאותה הכרעת רוב, למעשה אינה אלא פועל יוצא של החלטת הכול. רק מכוח הסכמת כולם על הליך הכרעה זה, הוענק לו תוקף מחייב. במשך הזמן הפכה הכרעה זו לנורמה שגרתית, שכיחה ומקובלת. זהו שהשיב המהר"ם, וזהו שפסק הרמ"א, כי מקובל ומוסכם להכריע בעיות ציבוריות וקהילתיות בדרך של רוב ומיעוט. אין פירושו של דבר כי זוהי דרכה המחייבת של תורה, אלא זהו מנהג הקהילות שקיבלוהו על עצמם.⁴⁸ לעומת זאת אם התנה הציבור אחרת, וביטא רצונו לאחר מן המוסכמה הרגילה – שב הדין לעיקרו, ותתקבל החלטה מחייבת רק פה אחד. הוא הרבר שפסק הרמ"א בענין ד' או ה' ברורים.

יחד עם זאת הוסיף והבהיר ה'חתם סופר' (בסי' קטז), כי לא כל ברירה מספרית חריגה, משמעה רצון הציבור להכרעה פה אחד דווקא. לפי שגם כאשר הציבור מחליט על תשעה ברורים (מנהיגים), הרעיון הגלום בכך הוא, כנראה, כפולה משולשת של שלושה: ג' עשירים, ג' בינונים וג' תחתונים, המהווים נציגות מכל

48 כבר כתב הרשב"ץ [ר' שמעון בן צמח דוראן] - ראה בית יוסף י"ד, סי' רכח. ושפתי כהן שם. סי' פט. שרוב עניינים אלה מנהג הם ולא הלכה. ראה בשו"ת נודע ביהודה קמא ח"מ, סי' כ (וראה שו"ת הרשב"א חלק ג, סי' שעז-שעה, תמג). ראה 'אורח משפט', הלכות דיינים סי' ב, על זכותו העקרונית של הציבור לקבוע אורחות חיי הכללים לפי רצונו, והחלטתו מקבלת מעמד של דין תורה (כדמוכח מדו"ק 'סימנים' באבדא, וכן 'הלכות מדינה', ע"ן שם). ע"ן עוד בשו"ת 'שאילת יעב"ץ' (ר' יעקב בן צבי עמרין) ח"א, סי' עה, וראה שו"ת 'בית שלמה' י"ד ח"ב, סי' פז (בדיונו סביב תשובת הנודע ביהודה י"ד, סי' סז). כאן המקום להוסיף להעיר כי בשו"ת 'בנימין זאב' (סי' רצ) עוד הגדיל לעשות, ודייק מתשובת מהר"ם מרוטנבורג (סי' תתק"ח בח"ד של השו"ת, ונופסה בנספחות לספר קנין סי' כט) - כי אפילו לדבר מצוה כצדקה, לא ניתן לכפות היחיד, כל עוד אין מדובר במנהג קדום וקבוע. הוזה אומר: המנהג הקבוע הוא הגורם המחייב, לפי שעליו הכל הסכימו והכל קיבלוהו. לעומת זאת הרוב לבדו, אינו זכאי לכופ דעתו על המיעוט. ואפילו לדבר מצוה (אלא אם כן הוא למיגדר מילתא), וכל שכן לדבר הרשות. ע"ן עוד שם סי' רצו וסי' רצט.

שלוש שכבות הציבור; והרי זה צירוף ב"ד מכל השכבות.⁴⁹ הלכך גם במקרה שכזה תהיה הכרעת רוב אפשרית, למרות החריגה ממנין השלושה.

בכל אופן כאן מצינו הבהרה יסודית ושורשית בנושא הכרעת רוב. זו אינה הכרעה סתמית, אינה מוסכמת, ואינה כה פשוטה כפי שהיא נראית ומצטיירת לכאורה. חידוש גדול חידשה תורה כאשר קבעה הכרעה זו אצל דיינים, ואין לך בו אלא חידושו. בכל שאר העניינים צריך לבדוק היטב האמנם ניתן ליישם הכרעה שכזו, או שחייבים לקבל החלטה אך ורק פה אחד, וזכות המיעוט לא תיפגע בשום אופן.

כנוגע להנהגת הקהילות, מינהל ציבורי וכל שכיו"ב [שכיוצא בזה], מעיקר הדין לא מצינו הכרעת רוב, ולא ניתן לפגוע במיעוט ולכפות על היחיד. זכותו של זה לא רק להביע דעתו, אלא גם לנהוג כטוב וכישר בעיניו. אלא שמקדמא דנא הוברר לציבור, שחיי קהילה סדירים ותקינים, לא ייתכנו במצב שכזה. לכן הוחלט והוסכם כבר על קדמונים, ופשטה התקנה בקהילות ישראל, שניתן יהיה להכריע בדרך כלל, ברוב ומיעוט, ועל המיעוט יהיה להישמע ולציית להכרעת הרוב, ולנהוג כמותם. יצאו מן הכלל מקרים חריגים בהם ברור, שהציבור מצדד בהכרעה פה אחד, ובאלה אכן לא יהיה כל תוקף להכרעת רוב.

אם נשוב ונפנה עינינו לפתיחתו של המאמר, נזכר עוד כמה גדול החידוש הטמון בו. כאמור, תפישה שגורה אצל רבים גורסת כי 'הכרעת רוב' הינה לא רק מחוייבת המציאות והכרח מאולץ, אלא הינה יסוד מוסרי מוצדק מעיקרו, וגורמה שניתן לראות בה מושכל ראשון; והלא על אדני תפיסה זו בנויה הדמוקרטיה. ואנו לא כן עמנו. אין חולק אמנם על ההכרח שבהכרעת רוב, ועל הצורך בשימוש בהכרעה שכזו במיגוון עניינים ציבוריים וקהילתיים. אך מוצדק לראות בכך אילוץ, ובחינת 'הכרח' אשר לא יגונה. חופש הפרט וזכות המיעוט הינם מאושרות הצדק והמוסר היהודיים, ורק דיעבד הוא לרומסם ולכופם. מסיבה זו, ולא בכדי, מצינו מקרים לא מבוטלים בהם נשמרה זכות המיעוט, והותר לו לא רק להביע דעתו אלא גם לנהוג על פיה.

49 אגב כך, מן הראוי לציין לתשובתו של מרן הראי"ה קוק זצ"ל - 'אורח משפט', הלכות דיינים, סי' ב. במקורה נדפסה תשובה זו בקובץ סיני, שנה ג, חוב' ה-ט. טבת-שבט תש"ד, עמ' קט-קיא. שם נלוחה לה פתיחה ותקדמה מאת ר' שרגא, המבהיר את הרקע הכללי לאותה שאלה ותשובה. הנדון שם הוא: בחירות יחסיות; קרי - בחירות הנותנות נציגות לכל אחד מן הגופים, גם אם אותו גוף נמצא במיעוט. המדובר היה בקהילת מונקאטש, אשר הונהגה ביד רמה ע"י חסידיו של ר' ח"א שפירא, ולא ניתנה כל נציגות לציונים, ולחסידיהם אחרות (בעלז, וזיניץ). כאשר הנהיגה הממשלה הצ'כוסלובקית בחירות יחסיות, קפצו האחרונים על ההזדמנות אשר תאפשר גם להם להיות שותפים בהנהגת הקהילה. דא עקא, התעוררה מחלוקת הלכתית סביב צידוקן של בחירות שכאלה, אם הן מקובלות מבחינה תורנית; הגאון ר' ח"א שפירא ממונקאטש הביע דעתו נגדן, הראב"ד הגר"א וויס צידד בהן, וכן סבר גם הרב ד"ר חיים בראדי, ובה של פראג, אשר נשאל על כך מן הממשלה. הלה, בסופו של דבר, פנה לרובנים הראשיים לישראל, שביעו ועתם - דעת תורה בנדון; ושניהם צידדו לחיוב. בתשובתו נזקק מרן הרב זצ"ל צידוק רב לבחירות יחסיות, הנותנות ביטוי לכל מיגוון הפסיפס האנושי ממנו מורכבת החברה. 'זו היא מידתה של תורה לבחור ממונים מכל חלק רשום מן הציבור; כפי שמצינו בסנהדרין הנלקחת מכל השבטים, בנשיאים בחלוקת הארץ, ובפרט במעמדות - שענין בייצוג מזה על כל אופן שיש בצבור חלקים שונים, שלא יעשה שום עוול לחלק אחד ולזמר שהוא מתבטל לגמרי בערך הרוב הכללי וכו', והדין נותן שכל חלק מחלקי הציבור הרי דינו כשותף, שאין שייך לומר שיתבטל חלקו ברוב ... כי דרך הישר והטוב הוא ליתן יד ושם לכל חלקי הציבור בכל דבר שבקדושה ובכל סדר של הנהגת הכלל; וכן גם לממוני הקהל - שכן היא המידה הנכונה שיהיו כלולים מכל החלקים שיש בהם התייחדות מפורטת בפני עצמם' (על כך ראו גם במאמרו של הרב ש"ז שרגא לעיל בשער ה).

קרה שכזה

זה הכרעה

לכאורה.

ך בו אלא

עזה שכזו,

גע בשום

הדין לא

של זה לא

נא הוברר

ט והוסכם

דרך כלל,

ג כמותם.

ד, ובאלה

יש הטמון

מחוייבת

זה שניתן

בשימוש

ך אילוף,

ית הצדק

רי, מצינו

יעתו אלא

יקורה נדפסה
ימה מאת ר'
רות הנותנות
הונהגה ביד
אשר הנהיגה
יות שותפים
לות מבחינה
ורכ ד"ר חיים
זראל, שיביעו
יות, היתוות
ל חלק רשות
שיעניין בייאוג
ת אב ללמוד
י בערך הרוב
וב ... כי דרך
ן גם לממוני
נעל כך ראו

רשימת המקורות

אורבך, א"א, 'שאלות ותשובות הרא"ש בכתבי יד ובדפוסים', **שנתון המשפט העברי** ב (תשל"ה), עמ' 1-153.
גולדברג, הרב ז"ל, 'בעניין איסור מחלוקת', **מוריה** טו (תשמ"ז), עמ' סב-עב.
גרוסמן, א', 'חסם של חכמי אשכנז הראשונים אל שלטון הקהל', **שנתון המשפט העברי** ב (תשל"ה), עמ' 175-189.

יוסף, הרב ע', 'כללי מרן השלחן ערוך', בתוך: ש' ישראל, כ' לאה וי' רפאל (עורכים), **ספר יובל לכבוד מורנו הגאון רבי יוסף דוב הלוי סולובייצ'יק**, א. ירושלים: מוסד הרב קוק; ניו יורק: ישיבה אוניברסיטה, תשמ"ד, עמ' רסז-רפ.

כשר, הרב מ"מ, **תורה שלמה**, א-ב, ירושלים: [דפוסים שונים], תרפ"ו-תשנ"א.
ליפשיץ, ח', **שבחי הראי"ה**, ירושלים: מכון הארי פישל; מכון הראי"ה, תשל"ט.
שרגאי, הרב ש"ז, 'משפט הבחירה', **סיני** יד (תש"ד), עמ' ק-קיד.